

Національна держава в інтерпретації хорватських усташів і українських націоналістів

**Ольга Моціяка, Ніжинський державний
університет імені Миколи Гоголя**

У національних рухів України і Хорватії у ХХ ст. було багато чого спільного. Передовсім, це тривалий (аж до новітнього часу) бездержавний період і перебування українського і хорватського народів у складі різних держав. Це накладало свій відбиток на їхні національні стремління, які знайшли своє втілення у відповідних націоналістичних ідеологіях. Цікаво, що організаційно оформилися рухи також одночасно – в 1929 р. як «Організація українських націоналістів» (ОУН) та «Усташа – хорватська революційна організація».

Не зважаючи на велику кількість точок дотику, не було знайдено жодних спроб порівняти ці дві військові організації. Фактично історіографічна база з даного питання відсутня, тож за основу бралися лише загальні праці по ОУН та усташах. У зв'язку з цим метою даної статті є порівняння та висвітлення спільних і відмінних аспектів цих двох націоналістичних рухів.

Не вдаючись до аналізу передумов виникнення націоналістичних організацій (це тема іншого дослідження), зауважимо тільки, що їхнє створення відбулося тоді, коли перспективи національно-державного будівництва українців і хорватів виглядали мало не безнадійними. Більша частина територія України перебувала у жорстоких лещатах тоталітарного СРСР, а менша – у складі відразу трьох держав – Польщі, Чехословаччини та Румунії. Стосовно ж хорватів, то вони, втративши після Першої світової війни свій автономний статус у складі Австро-Угорщини, опинилися у складі начебто федеративного Королівства сербів, хорватів і словенців, але насправді унітарного королівства з домінуванням сербів.

Як же уявлялося тоді українцям і хорватам створення національних держав, і чим була для них держава ?

У пункті 9 першого розділу «Устрою організації українських націоналістів» зазначалося: «Умовою, що забезпечує нації тривалу активну участь у світовому середовищі, є найбільш пристосована до всебічних інтересів національного життя політична організація, якою є суверенна держава» [Книш, с. 103-104], а саме (п.13): «Для Української Нації в стані її політичного поневолення начальним постулятом є створення політично-правної організації, означеної: Українська Самостійна Соборна Держава» [Книш, с.104]. У розділі про державний устрій (п. 5 «Устрою») зазначалося: « Основною адміністративного устрою Української Держави буде місцеве самоврядування; зокрема кожний край буде мати свій представницький законодавчий орган , покликаний місцевими організованими суспільними верствами, та свою виконавчу владу» [Книш, с.105]. Стосовно ж того, які території повинні увійти до складу суверенної України, то в розділі про зовнішню політику (п. 4) читаємо наступне: «В своїй зовнішньо-політичній чинности Українська Держава стремітиме до осягнення найбільше відборонних меж, що охоплюватимуть усі українські етнографічні терени й забезпечуватимуть їй належну господарську самовистарчальність» [Книш, с. 110]. Оскільки паралельно з творенням держави мало йти завершення формування нації, то ОУН ставила такі завдання: «Спираючись на творчі елементи українського громадянства та об'єднуючи їх вколо українського національно-державного ідеалу, Організація Українських Націоналістів ставить собі завдання оздоровити відносини внутрі нації, викликати в українському народі державно-творчі зусилля, розгорнути українську національну силу на всю її ширину і таким чином забезпечити великій Українській Нації відповідне місце серед інших державних народів світу». [Книш, с.112-113]. Це свідчило про те, що новопостала організація навряд чи буде діяти винятково у конституційному полі, адже ще раніше Д. Донцов

зауважував, що «всяка велика ідея є непримирима, безкомпромісова, брутальна, фанатична, аморальна» [Цит. за: Феденко, с. 240]. У свою чергу, ідеолог ОУН М. Сціборський повторив цю думку Донцова, приклавши її до української визвольної боротьби: «У виборі засобів визволення української нації націоналізм не обмежує себе ніякими «загально-людськими» приписами справедливості, милосердя і гуманізму» [Цит за: Кентій, с. 240]

Говорячи про створення ОУН як революційної організації нового типу, не можна обминути й питання про те, що ж ця організація пропонувала українському народу. Вона закликала народ до національної революції – збройного повстання українського селянства, пролетаріату і культурних робітників проти окупантів українських земель. Про це у стислій і динамічній формі йде мова у відозві-летючці ОУН, яка на початку 30-х рр. ХХ ст. розповсюджувалася «на українських землях під московсько-більшевицькою окупацією»:

«Які завдання матиме Українська Держава ? Вона 1) забезпечить всім працюючим політичні права, громадську свободу і участь у державному кермуванні; 2) передасть трудовому селянству всю землю в приватну власність, лишаючи колгоспи лише там, де цього добровільно багатиме саме населення; 3) встановить вільну торгівлю і вартісні гроші; 4) доповнить продукцію удержавлених фабрик, заводів і копалень приватним виробництвом щоденних життєвих потреб для найкращого забезпечення населення; 5) сприятиме розвитку вільної кооперації у всіх її формах; 6) забезпечить українському пролетаріатові працю, гідні умови існування і право організації у вільних професійних спілках; 7) унеможливить визиск народу з боку капіталістів; 8) видалить поза межі свої ворожий московський і польський елемент, який відбирає працю і землю в українців та допомагає їх поневоленню, а на тих українських землях (під польською та іншими окупація ми), де ще залишилися поміщики, проведе експропріацію поміщицької землі й передасть її без викупу селянству; 9) поширить

національну школу, освіту і культуру; 10) створить сильну національну армію для оборони державних границь та інтересів українського народу перед імперіалізмом ворожих і чужих народів» [Кентій, с. 86-87] До речі, від того часу і до закінчення Другої світової війни всі зазначені положення у тій чи іншій редакції входили до програмних документів ОУН, в тому числі і після розколу організації, тобто II великого і III надзвичайного великого зборів бандерівської ОУН (1941, 1943), частково сприймалися вони також мельниківцями і бульбівцями [кентій, с. 87]

Центральне місце в ідеології усташського руху посідав етнічний націоналізм. В основі усташської «національної концепції» лежали уявлення про самобутність хорватського народу, його особливу місію, про природу хорватської ідентичності, а також уявлення про необхідність створення моноетнічної хорватської держави, яка охоплюватиме всі землі, які є, на їхню думку, хорватськими [1, с. 142].

Ідея самобутності хорватського народу стала основою для розробки усташської концепції національної держави. Уявлення про національну державу, про те, що нація складає особливу політичну спільність, яка має монополію на державно-політичну владу в рамках національної держави, є однією з основоположних, базових характеристик ідеології цього націоналістичного руху. Визволення Хорватії з-під «іноземного ярма» і створення «повністю самостійної і незалежної держави» було визначено в усташському «Статуті» в якості першої, основної цілі організації [Цит. за: 1, с. 179].

Одним з найважливіших постулатів, які лягли в основу усташської концепції держави, стала ідея безперервності хорватської державності. У «Принципах хорватського усташського руху» стверджувалося, що хорватський народ, прийшовши на Балкани, «відразу ж заснував власну державу зі всіма атрибутами державності [...] Свою державу [...] хорватський народ зберігав через віки аж до кінця [Першої] світової війни»

[Цит. за: 1, с. 181]. А сам поглавник (вождь) усташського руху А. Павеліч у праці «Хорватське питання» писав: « Хорвати не змиряться з югославською державою [...] Ця держава засновано проти волі хорватського народу» [Цит. за: 1, с. 183]. У зверненні Анте Павеліча до хорватського народу у листопаді 1940 р. створення незалежної хорватської держави називалося найвищим ідеалом, до досягнення якого повинні прагнути всі хорвати [1, с.180].

З самого початку діяльності усташі були заклопотані проблемою єдності хорватських земель. У першій половині 1930-х рр. А Павеліч неодноразово заявляв не тільки про право хорватів на власну державність, але й прагнув довести права хорватів на володіння значними територіями на Балканах. У 1932 р. у одному з перших номерів газети «Ustaša» А. Павеліч писав, що усташі борються, щоб до складу хорватської держави увійшли Далмація, Срем і Герцег-Босна, а в «Хорватському питанні» він стверджував, що до вторгнення турків «в період національної династії і персональної унії з Угорщиною Хорватія простягалася від річок Мура, Драва і Дунай на півночі до Дрини [...] на сході і Адриатичного моря на півдні» [Цит. за: 1, с. 190].

Слідування принципам етнічного націоналізму, відповідно до якого поняття «етнос» і «нація» ототожнювалися, привело до того, що найважливішою характеристикою національної хорватської держави в уявленні ідеологів руху став його моноетнічний характер. У пункті 11 «Усташських принципів» зазначалося, що не хорватське населення Хорватії не могло займатися «національними і державними справами». У «Статуті» говорилося, що після того, як буде досягнуто головної мети руху – створення Незалежної Держави Хорватської, усташі будуть «боротися за те, що у хорватській державі правив тільки хорватський народ, щоб він був повним хазяїном всіх матеріальних і духовних цінностей у своїй країні» [Цит. за: 1, с. 198]. Засоби, якими усташі прагнули досягти зазначеної мети, були схожими на українські – їхній лідер А. Павеліч роз'яснював досить

популярно: «Ніж, револьвер і бомба – ось ті ідоли, які повинні повернути селянинові плоди його землі, робітникам – хліб і свободу Хорватії» [6, с. 85], а революціонер, за його словами, «повинен бути жорстоким і безжальним, без милосердя і прощення, тому що це його обов'язок» [6, с. 86].

В. Віперман у своїй праці про європейський фашизм зазначав, що своїми утопічно-реакційними намірами і своєю радикальною та безкомпромісною волею до знищення усташі нагадують німецький «радикальний фашизм», але вони водночас багато в чому від нього ж і відрізняються. Насамперед цій партії бракувало антикапіталістичної складової, та й антикомуністичний компонент у її діяльності був доволі слабким. Виникнення, соціальний склад та функціонування усташів зумовлювалося не стільки мотивами класової боротьби, скільки передусім боротьбою національностей. Саме цим усташі суттєво відрізнялися від «звичних фашистських» рухів в Італії, Австрії та Угорщині, а їхні національно-релігійні настанови є доволі близькими до румунської «Залізної гвардії» [2, с. 121].

Література:

1. Беляков С. Усташі: между фашизмом и этническим национализмом.- Екатеринбург: Издательство НОУВПО Гуманитарный университет, 2009. - 320 с. [Електронний ресурс] режим доступу: <http://www.ex.ua/75186819>.
2. Віперман Вольфганг.Європейський фашизм: порівняльний аналіз. (1922-1982).- К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2008. 278 с.
3. Кентій А.В. Збройний чин українських націоналістів. 1920-1956. Історико-архівні нариси. – Т.1. Від Української Військової Організації до Організації Українських Націоналістів. 1920-1942 /А.В. Кентій.- К.:Інститут історії АН України, 2005. – 332 с.

4. Книш З. Становлення ОУН /З. Книш.- К.: Вид-во ім. О. Теліги, 1994. – 128 с.
5. Феденко П. Український рух у 20 столітті /П. Феденко.- Лондон: Наше слово, 1959. – 269 с. [Електронний ресурс] режим доступу: <http://diasporiana.org.ua/>.
6. Krizman Bogdan. Ante Pavelić i ustaše /Bogdan Krizman.- Zagreb: Globus, 1978. - 619 s.